

MUZIKOS TERAPIJOS ELEMENTŲ PANAUDOJIMO YPATUMAI, UGDANT MOKINIŲ KOMUNIKACINIUS GEBĖJIMUS

Raminta Rudinskaitė,

Panevėžio kolegija,

Pradinio ugdymo pedagogikos spec. studentė

Vadovavo lektorė Daiva Ramanauskienė

Anotacija. Muzika – jausmų menas. Kartu tai ir viena tų priemonių, kuri tiesiogiai veikia žmogaus emocijas, žadina kūrybiškumą, įkvepia polėkiui. Tinkamai panaudojant mokymo procese, meninė – muzikinė veikla yra naudinga ugdant bendruosius gebėjimus, perteikiant žinias, lavinant įgūdžius. Pedagogai, siekdami teigiamų ugdymo rezultatų, stengiasi išsiaiškinti, kiek muzika yra svarbi vaikams ir paaugliams, kiek ji užima vietos jų kasdieniame gyvenime. Praktinėje ugdymojoje veikloje naudinga atkreipti dėmesį į tai, kaip ugdytiniai geba atliepti ir interpretuoti muzikos pažadintus vidinius impulsus, komunikuoti jos pagalba, atskleisti savo vidines galias.

Temos aktualumas. Daug dalykų, kurie yra tiesiog kasdieninio gyvenimo neatsiejama dalis, mes tiesiog nebeišgyvename sąmoningai. Tikslinga jau nuo mažumės, o ypač paauglystėje, vaikams ir jaunimui padėti suprasti, tylos, garso, žodžio prasmę, kokios vidinės emocijos ir reakcijos kyla girdint ar pačiam kuriant melodijas, kokią įtaką tai turi ar gali turėti aplinkiniams ir pan. Teoriniu lygmeniu ši tema neišplėtotą, nors vis dažniau daugėja susipratusių žmonių, kurie kelia panašius klausimus TV, radijo laidose, internete, vis daugiau įgūdžių įgauna besidomintys ir bepraktikuojantys muzikos terapijos srityje.

Kiekvienas ugdytojas, besirūpinantis vaiko ateitimi, siekia išugdyti visas jo gyvenimui būtinas kompetencijas. Sąveikaujant su aplinka būtina pažinti save, savo jausmus, numatyti galimas reakcijas. Muzikinio ugdymo programoje muzikos terapijos elementų panaudojimas gali būti ne tik kokybiška komunikacijos skatinimo, dorinio ugdymo bei muzikos, savęs ir pasaulio pažinimo bei suvokimo priemonė, bet gali būti ir prevencija įvairiems asmenybės sutrikimams. Kūrybingi pedagogai, muzikos terapijos elementus galėtų integruoti ne tik į muzikos, bet ir į kitų dalykų pamokas, ypač tuo atveju, kai netradicinė veikla padėtų pasiekti išsikeltus tikslus.

Siekiant išsiaiškinti, kokios yra netradicinių muzikos pažinimo metodų ir muzikos terapijos elementų panaudojimo galimybes ugdant vaikų komunikacinius gebėjimus bendrojo lavinimo mokykloje, buvo atliktas eksperimentinis tyrimas.

Tyrimo tikslas. Atskleisti mokinių reakcijas į skirtingo pobūdžio muziką ir galimybę tų reakcijų pagrindu tobulinti komunikacinius vaikų gebėjimus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Sudaryti sąlygas verbalinei ir neverbalinei mokinių tarpusavio komunikacijai. Siekiant įgyvendinti šį uždavinį, parinkti mokinių saviraiškai, savivokai tinkamus kūrinius ir pateikti su tais kūrinių darančias tikslingas užduotis skirtingo amžiaus mokinių grupėms.

2. Atlikti eksperimentą: klausytis muzikos ir stebėti mokinių reakcijų į skirtingą muziką raišką.

3. Aptarti muzikos poveikį vaikams ir jų gebėjimą komunikuoti muzikos pagalba. Tuo tikslu atlikti surinktų duomenų turinio kiekybinę bei kokybinę analizę.

Tyrimo subjektai. Dalyvaujantys eksperimente 5 ir 8 klasių mokiniai.

Tyrimo objektas. Asmenų, dalyvaujančių eksperimente, reakcijų į muziką raišką.

Tyrimo metodai. Eksperimentas, stebėjimas, pokalbis, anketavimas, pagal kurį atliktas gautų duomenų sumavimas ir rezultatų analizė.

„**Muzikos terapija** – tikslingas sistemingai organizuotas muzikos poveikio, muzikinių išgyvenimų bei užsimezgsių tarp terapeuto ir kliento santykių procesas, padedantis palaikyti ar atgauti fizinę ir dvasinę sveikatą bei gerą savijautą (pagal K.E. Bruscia)“ [11].

Lietuvoje muzikos terapija žengia tik pirmuosius žingsnius. Šiuo metu mūsų šalyje dar nėra muzikos terapijos specialistų nei jų rengimo programų, [...] tačiau sudaryta bendradarbiavimo sutartis, taip pat bendras projektas tarp Norvegijos valstybinės muzikos akademijos bei „Song of Fjordane“ koledžo Sandanėje ir Vilniaus pedagoginio universiteto, bendradarbiaujant su Lietuvos alternatyvaus meninio ugdymo centru bei Lietuvos ugdomosios muzikos terapijos asociacija. Viename projekto

punktų numatyta stipendijos norintiems studijuoti muzikos terapiją Norvegijoje. Lietuvoje muzikos terapija plėtojama kaip pagalba neįgaliesiems, tačiau daugėja ir psichologijos, psichiatrijos specialistų, kurie savo darbo metodikoje naudoja muziką, kaip priemonę pacientų gydymui.

Don Campbell, kuris savo pedagoginėje veikloje naudojo netradicinius muzikinio ugdymo metodus, supažindindamas su garsu ir įvairiais instrumentais, pvz., vargonų ar fleitos garsą iliustruoja naudodamas oro pūtimą į tuščio butelio kaklelį [5, p.42]. Lapų šlamėjimą prilygina dešimčiai decibelų, o šnabždesį – trisdešimčiai decibelų [ten pat]. Tokiais pavyzdžiais vaikams galime perteikti garso intensyvumą ir stiprį bei supažindinti su jų matavimo vienetais per aukštesniųjų klasių fizikos pamokas. Muzikos elementus nesunkiai galima pritaikyti ir kalbos pamokose, pav., skaitymo tempui sutvarkyti, jei vaikas skaito per lėtai ar per greitai. O kai fone skamba lengva, šiek tiek paryškinto ritmo muzika (Mozarto ar Vivaldi kūriniai), galima padidinti gebėjimą įsiminti skiemenis, poeziją ir užsienio kalbos žodžius. „Vašingtono universitete buvo ištirta devyniasdešimt rankraščių perrašinėjančių žmonių, paaiškėjo, kad grupės žmonių, devyniasdešimt minučių klaususių lengvos klasikinės muzikos, rašymo tikslumas padidėjo 21,3 nuošimčiais. Tie, kurie klausėsi populiarios komercinės radijo muzikos, rezultatą pagerino tik 2,4 %. Tuo tarpu perrašinėjusių tyloje rodikliai buvo 8,3 % blogesni nei tų, kurie dirbo įprastoje triukšmingoje įstaigos aplinkoje“ [5, p.85].

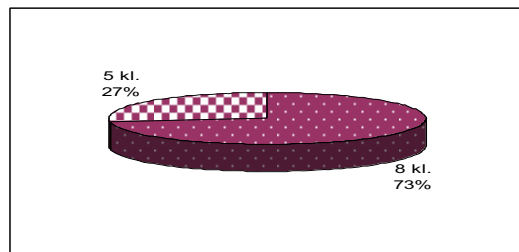
Eksperimentinėmis sąlygomis su vaikais galima auginti įvairius daigelius, pvz., per pasaulio pažinimo pamokas, stebėti, kaip augalai „reaguoja“ į muziką, kaip ji įtakoja jų augimą ir pan.

Taigi, muzika, kūrybiškam mokytojui, gali tapti dar viena visapusiškai brandžios asmenybės ugdymo priemone.

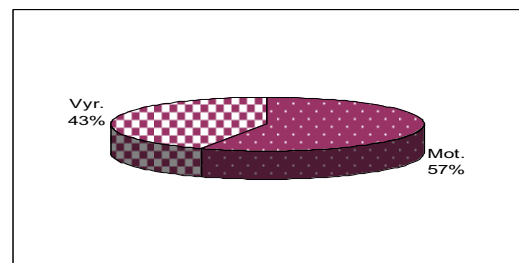
Ritminga ir garsi muzika gali įnešti veiklumo ir energijos, tačiau ji turi ir blogąją pusę, kurią atskleidė Luizianos valstijos universitete atlikti tyrimai „Klausantis sunkiojo roko, dvidešimt ketverių metų amžiaus jaunuolių grupės širdies pulsas padažnėjo, o jų bandomojo laikotarpio rezultatai pablogėjo. Ir priešingai: lengva ir švelni muzika širdies plakimą sulėtino, užsiėmimų sesijos pailgėjo [...]“ [5, p.77].

Tyrimo organizavimas ir metodika. Atliekant darbą, parenkant muzikos išraiškos priemones, organizuojant veiklą, geriausiai padėjo orientuotis Don Campbell knyga „Mozarto muzikos poveikis“. Autoriaus patirtis nulėmė užduočių kūrybiškumą, paskatino neapsiriboti vien teorine apklausa (anketa), bet atsiverti naujoms patirtims, naujoms galimybėms užmegzti ryšius su dalyvaujančiais tyrime/eksperimente asmenimis, net jei tai tetruko 1 valandą.

Tyrimui atlikti buvo pasirinktos 3 grupės moksleivių, kuriems užsiėmimas buvo pravedamas atskirai.

1 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal klases

2 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį

Dalyvių grupėse skaičius – 12 (vienos aštuntos klasės mokinių), 10 (kitos aštuntos klasės mokinių), 8 (penktos klasės mokiniai). Iš viso tyrime dalyvavo 30 respondentų.

Bendra eksperimento užsiėmimo trukmė – 1 val. 10 min. Tyrimas atliktas 2005 m. lapkričio - gruodžio mėnesiais. Tyrimas atliktas Panevėžio miesto „Žemynos“ vidurinės mokyklos choreografijos salėje.

Eksperimento forma - grupinis užsiėmimas. Šią formą rinkausi todėl, kad man buvo svarbu stebėti komunikaciją ne tik poroje, bet ir su daugeliu kitų eksperimente dalyvavusių mokinių.

Tyrimui panaudotos priemonės: garso aparatūra, CD, anketų ir praktinių užduočių lapai (**žr. 1 Priedą**), rašymo priemonės, vaikiški instrumentai (kaladėlės, trikampiai, metalinės dėžutės (su kruopomis), šaukštai, čežantys maišeliai, barškučiai, kėdės aptarimui sėdint rate).

Tyrimą atlikti buvo gautas leidimas iš įstaigos padalinio administracijos. Tyrimui atlikti buvo panaudotas *anketinės apklausos metodas*, po anketinės apklausos sekė praktinė dalis.

Eksperimentą sudarė 3 pagrindinės dalys:

1. Worsley kūrinio „Aidai“ klausymas ir šešėlio atkūrimas bei judesio kūrimas;

2. bendravimas vaikiškais instrumentais;

3. Dž. Rossini kūrinio „Katės“ klausymas:

a) klausant pirmą kartą: kokį įspūdį sukelia kūrinys?

b) klausant antrą kartą: kaip emocijos, kurias atpažįstu kūrinio atlikime, atliepia mano gyvenimą? Taip pat respondentų buvo prašoma įvardinti atpažintus personažus.

Po kiekvienos užduoties dalyvių buvo prašoma raštu išreikšti tai, ką patyrė. Po to (visi, sėdėdami rate) aptardavome tai. Dalyviai kalbėjo laisvai (nepaeiliui), kiek kas norėjo, stengėmės priimti kiekvieną su jo patirtimi, nestabdant pasisakymo, nekomentuojant, nereplikuojant.

Praktinės dalies duomenų analizė

„Darbas su žmonėmis, pasitelkiant meninio ugdymo priemones, apima ne tik ugdymo, bet ir psichologinius, socialinius, terapinius (saviraiška, pasitikėjimas, dvasinė harmonija) tikslus. Konkrečių terapinių rezultatų šiuo tyrimu nesiekama, apsiribojama komunikacijos galimybių mokiniams praplėtimu ir reakcijų į skirtingą muziką, stebėjimu.

1 užduotis. Mokiniai susiskirsto poromis ir pasirenka, kuris nori būti „šešėliu“, o kuris – „judesio kūrėju“. „Šešėlis“ atsistoja „judesio kūrėjui“ už nugaros ir atkartoja pagal muziką kuriamus „judesio kūrėjo“ judesius. Įpusėjus kūriniiui, tose pačiose porose dalyviai pasikeičia vietomis ir taip buvęs „judesio kūrėju“ dabar tampa „šešėliu“, o „šešėlis“ – „judesio kūrėju“.

Tiriamųjų patirtys, iš vėliau reiškiamų minčių rate ir anketose, buvo nevienodos, tačiau tai buvo lyg įvadas į tolimesnę užduotį.

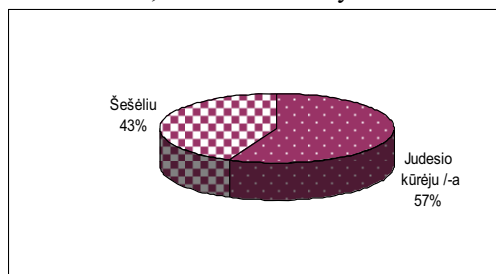
Po muzikos kūrinio „Aidai“ klausymo tyrimo dalyvių buvo klausama: „jei dar kartą galėčiau rinktis kuo būti, rinkčiausi būti...“. Respondentai atsakė, kad būtų: „Judėsio kūrėju“ – 8 (merg.), 9 (bern.) – viso: (56,6 %); „Šešėliu“ – 9 (merg.), 4 (bern.) – viso: (43,3 %).

Susisteminius duomenis paaiškėjo, kad tiek berniukams, tiek mergaitėms maždaug vienodai yra svarbu „kurti“. Nors, „[...] pasak Carol Gilligan ir jos kolegų, vadinamasis normalus siekis sukurti savo atskirą tapatumą daugiau būdingas individualistams vyrams negu labiau tarpusavio santykius vertinančioms moterims. Gilligan įsitikinusi, kad moterims ne tiek svarbu jausti save kaip atskirą individą, kiek svarbu būti „ryšių kūrėja““ [8, p.117]. Motyvai, kodėl geriau būti „judėsio kūrėju/-a“ ir berniukų, ir mergaičių maždaug sutapo, svarbiausia daugumai – nepriklausomybė nuo kito ir saviraiška.

„Šešėlio“ pasirinkimo pagrindinis motyvas – „*taip lengviau, nereikia pačiam galvoti, ką daryti*“. E. Eriksonas teigia, kad kai kurie paaugliai „[...] niekada nesuranda savęs ar niekam tvirtai neįsipareigoja. Daugumai tapatybės paieškos tęsiasi ir po paauglystės bei atsinaujina vėliau gyvenimo permainų metu“ [8, p.116]. Tačiau negalima pasirinkimo „būti šešėliu“ interpretuoti taip vienareikšmiškai, lyg kad pasirinkę juo būti būtų nesubrendę pagal savo amžių. Taip nėra. Labiau stebina atsakymas „*Galima pajusti, ką daro kitas ir pačiai taip pat daryti*“. Čia jaučiamas gilus empatijos jausmas, kas yra komunikacijos esmė ir prasmė. Taigi, pasirinkimas „būti šešėliu“ gali turėti daug prasmų. Keista buvo stebėti vieną aštuntokų porą – berniuką ir mergaitę: kai mergaitė buvo „judėsio kūrėja“, ji visą laiką vien tik stovėjo visai nejudėdama. Kadangi tai buvo pirma užduotis poroje, po kūrinio paklausiau, gal jai netiko draugas, gal ji nesmagiai jautėsi su juo, todėl nejudėjo. Ji labai nuoširdžiai atsakė „– Ne, mes tikrai geri draugai, man jis patinka, bet labai gerai jaučiuosi tiesiog stovėdama“. Jos motyvas, kodėl rinkosi geriau „būti šešėliu“ yra toks: „*Aš viską jaučiu viduje, nejudu – viskas mintyse*“. Įdomus ir kitas aštuntoko motyvas: „*Nelabai mėgstu būti dėmesio centre*“ – žmogus nepratęs, kad vien jam suteikiamas dėmesys, jis ne tik akylai stebimas, išjaučiamas, bet dar bandoma jį pakartoti. Matyt tokie veiksmai jam pasirodė grėsmingi, galbūt pažeidė jo savitumą,

intymumą. Bet smagu, kad jis atvirai tai galėjo išsakyti. Ir tik vienas respondentas nesugebėjo motyvuoti, kodėl renkasi „būti šešėliu“.

„Judėsio raiška kuriamas neverbalinis ryšys, kuris padeda įvairių pažiūrų, patirčių žmonėms pajauti bendrumą“ [7]. Dirbant su vaikais – ugdančiosios muzikos terapijos kontekste – paprastai nesigilinama į psichoterapines technikas, bet akcentuojama muzikos instrumentų nauda bendrai vaiko raidai, [...], o svarbiausia – saviraiškai, savivokai ir kūrybiškam bendravimui“ [1].

3 pav. Respondentų pasiskirstymas „rolėmis“

2 užduotis. Muzikos instrumentais grojant porose kuriamas pokalbis. Galima pasirinkti norimą nuotaiką ar temą. Čia, išsijaučiant į kitą, siekiama atsakyti jam savo instrumentiniu atsakymu (be žodžių). „**Muzikuoti su kitu asmeniu muzikos terapijoje tolygu bendrauti, taigi, pasirengimas ar muzikiniai gabumai nėra būtini** [...]“ [1]. Kiekviena pora skirtingai išgyveno savo dialogą, po kurio bendrame aptarime paaiškėjo, kad ne visiems sekėsi „susikalbėti“ ta pačia mintimi, kartais, nors ir pradėdavo pokalbį ta pačia tema, baigėdavo nebesuprasdami, apie ką kalba vienas, o apie ką – kitas.

Daugumai respondentų ši veikla buvo linksma, žaisminga, smagi – jiems tai buvo nauja patirtis. Todėl nenuostabu, kad 13,3 % nesuprato pašnekovo – pirmą kartą bandant ką nors naujo, nebūtinai iš karto tai suprantame, pvz., nevisada, pritaikydami naują teoremą, teisingai išsprendžiame uždavinį.

6,6 % respondentų nurodė, kad jiems trūko laiko. 10 % labiau bandė išsiklausyti į tai, ką sako porininkai, nei į savo jausmus – pasireiškė empatijos jausmas.

Daugiausia jaunimui kilo teigiamos patirtys, tai matėsi ir iš jų veidų, reakcijų. Ypač įdomu buvo stebėti tas poras, kurios „bendravo“ žvilgsniu: jų ir „pokalbių“ trukmė, ir turinys, ir emocinė išraiška labai skyrėsi nuo kitų, kurie bendravo, rodos, ne su draugu, o tik su savo pasirinktu instrumentu. Per aptarimą jie net nustebo, kai pasakiau, kad galėjo bendrauti ir „akimis“, šypsenuom... Jiems tai buvo lyg dar vienas naujas dalykas tarp daugybės šiandien ir taip jau naujų, neįprastų dalykų. Tokiais būdais ir priemonėmis „[...] norima pirmiausia pažadinti vaiko individualumą – autorystę – ir tik tada pradėti mokyti (komunikavimo)“ [1].

Gilus humanizmas ir pagarba asmenybei palieka neišdildomą įspūdį, gal todėl atsiliepiame apie užsiėmimą vienas aštuntokas parašė: „**Galėjau atsiskleisti ir išsipasakoti. Pasakyti savo ir išklausti kitų nuomonę. O kad žmonės išklauso ir dėl nieko nepriekaištavo – taip būna retai**“.

Stebino kai kurių mokinių ypatingas įsijautimas į šią užduotį. Patirties naujumas atveria kitokias bendravimo – bendradarbiavimo (komunikacijos) galimybes; tuo nenorima pakeisti natūralios ir mums visiems priimtinos komunikacijos priemonės – pokalbio, tačiau gera jauniems žmonėms padėti atrasti kai ką dar nežinoma. Nuoširdūs, kūrybiški atsakymai, pav., „*Norėčiau groti pripiltomis vandens taurėmis*“ arba „*Norėčiau pabandyti groti ar dainuoti afrikietiška, su čiabuviais*“, „*Aš norėčiau padainuoti džiazos stiliumi, nes tai labai originalu*“ ir kt. skatina ir patį mokytoją įdomiau organizuoti muzikos pamokas, nekalbant apie popamokinės veiklos būrelius. Tokie momentai įkvepia kūribiniam darbui ir skatina atvirumą naujovėms. Dauguma jaunų žmonių yra atviri naujoms patirtims, tik reikia pažadinti jų smalsumą, jų neatpažintas vidines galias, kad pirmiausia jie patys savimi nustebtų. Tik vienas respondentas nieko nenorėtų, jis taip ir parašė, ir tai normalu, galbūt jis atrastų save kitoje srityje.

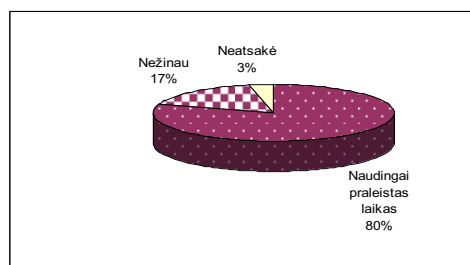
3 užduotis. Eksperimento metu klausomasi Dž. Rossini muzikos kūrinio „Katės“. Atsakymus sunku apibendrinti, išskiriant juos procentais, nes dauguma negalėjo vienareikšmiškai įvertinti patirties: jiems buvo ir linksma, ir liūdna, ne vienas jautėsi keistai. Kai kurie taip ir įvardino „*jaučiausi keistai*“, 19 respondentų (63,3 %) šis kūrinys priminė ginčus. Kiti dalinasi taip: „*Buvo neįprasta ir labai painu*“ arba „*Prisiminiau, kaip kartą buvau liūdna, vieniša, bet atėjo pas mane daug draugių, todėl pasidariau linksmesnė*“, „*Per šį kūrinį jaučiausi iš pradžių ir pabaigoje labai keistai*“, „*Kai grojo, aš buvau susimąsčiusi, bet ir linksma*“ ir pan. Stebina, kaip daugelis giliai išgyveno kūrinio nuotaiką ir po to apie tai dalinomės. Raštu būdavo pasakoma giliau nei žodžiu.

Antrą kartą klausant tą patį kūrinį dalyvaujantys eksperimente labiau jį taikė asmeninei savo patirčiai. Tuo tikslu jų buvo prašoma įvardinti personažus.

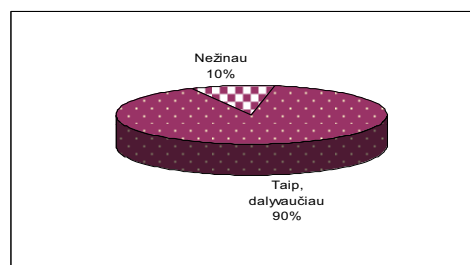
Labai skyrėsi eksperimente dalyvaujančiųjų emocijos, lyginant jas su kūrinio klausymu pirmą kartą. Dabar jie buvo labiau susimąstę, tartum panirę į save, gilesni buvo mokinių žvilgsniai, ne taip atvirai reikėsi emocijos. 20 % respondentų įvardino „kačių“ personažus. Jie klausimą suvokė tiesiogiai, o gal tikrai „matė“ ar prisiminė kates. Nemažai įvardino save ir artimos savo aplinkos asmenis („aš ir mama“, „mama ir tėtis“, „aš ir pusbrolis“, ir pan.). Buvo ir apibendrintų atsakymų, pav., „geras ir piktas žmogus“, „lyrikas romantikas ir pašėlęs nuotykių ieškotojas“, „peštukai žmonės“ ir pan. Puiku, kad mokiniams pavyko kai ką prisiminti ar įsivaizduoti, jiems ir patiems neprailgo laikas, buvo įdomu.

Mokinių buvo klausama kaip jie vertina vykusią veiklą (žr. 4 pav.). Atsiliepimuose dauguma mokinių žymėjo, kad kūriniai jiems patiko, užduotys taip pat. Kai kurie mokiniai rašė: „Užsiėmimas buvo įdomus ir linksmas, kartais pasidarydavo neįdomu, nes reikėjo daryti keistus dalykus: būti šešėliu – to nebuvau daręs ir nelabai norėjau daryti“, arba „nepatiko būti šešėliu“. Tai yra medžiaga tolimesniems, gilesniems apmąstymams.

Iš atsakymų paaiškėjo, kad daugumai (24 respondentams) užsiėmimas patiko, laiką jie praleido naudingai. 5 „nežino / abejoja“. Tačiau panašiam tyrimo dalyvauti sutiktų 27 respondentai. Neigiamo atsakymo nebuvo nė vieno.

4 pav. Respondentų nuomonė apie užsiėmimą

5 pav. Dėl pakartotino dalyvavimo panašioje veikloje

Eksperimente dalyvavę moksleiviai pakankamai objektyviai vertina savo patirtį. Vaikai atvirai stebisi tuo, ką išgyveno, vieni džiaugėsi galėję būti „šešėliu“ ar „judesio kūrėju/-a“, kitiems labiau patiko Dž. Rossini kūrinys „Katės“, dar kitiems – bendravimas instrumentais ir pan.

IŠVADOS

1. Stebint tiriamuosius užsiėmimo metu, taip pat panaudojant literatūrą teorinės ir praktinės dalies analizei, daroma išvada, kad paaugliai, sudarius jiems tinkamas galimybes reikštis ir kryptingai parenkant / pasiūlant tinkamas išraiškos priemones, gan atvirai kalba (arba išrašo) apie savo problemas ar gilesnius nei įprastai, pojūčius.
2. Daugumai mokinių raštu reikšti jausmus buvo lengviau nei žodžiu. Tačiau naudojant muzikos raiškos priemones, mokiniai laisviau reikšė savo išgyvenimus, emocijas. Pakankamai objektyviai įvertinę savo patirtis užsiėmimo metu, 90 % respondentų ateityje norėtų dalyvauti panašioje veikloje. Tai patvirtina tyrimo aktualumą ir rodo tiriamųjų susidomėjimą tokio pobūdžio veikla.
3. Pastebėta, kad porose moksleivių komunikacinė raiška laisvesnė, atviresnė nei bendrame rate.
4. Pradinėse klasėse, o ir vėliau, mokiniai, matyt, neturėjo laisvo improvizuojamo grojimo vaikiškais instrumentais patirties. Tik dabar jie patys, savarankiškai, sąmoningai į tai atkreipdami dėmesį, patyrė trikampio skambesį, kaladėlių, barškučių ir kt. instrumentų sukeltus garsus, naujai atrado neverbalinio bendravimo galimybę.

LITERATŪROS ŠARŠAS

1. Aleksienė V. *Muzikos terapija mūsų vaikams*. Vaikystė 2004 (10).
2. Bitinas B. *Ugdymo tyrimų metodologija*. –Vilnius, 1998.
3. Buber M. *Dialogo principas II*. – Vilnius, 2001.
4. Jensen E. *Tobulas mokymas*. – Vilnius, 2001.
5. Campbell D. *Mozarto muzikos poveikis*. – Kaunas, 2005.
6. Fürst M. *Psichologija*. –Vilnius, 1998.

7. Kačiušytė - Skramtai L. ir Aleksienė V. Straipsnis *Muzikos terapija – tai būdas pasibelsti į žmogaus sielą*. Vaikystė 2004 (10).
8. Myers David.G. *Psichologija*. – Kaunas, 2000.
9. *Pedagogika*. Nr. 40. Aleksienės V. straipsnis „*Muzikos terapijos raida Lietuvoje: trumpa apžvalga*“, 2000.
10. Trimakas K., *Žmogaus aukščiausi skrydžiai*. – Kaunas, 2002.
11. www.ausis.gf.vu.lt/mg/rv/99/5/5muster.html, MG1999/5-Aleksienė V. *Muzikos terapijos kibirkštis įžiebė ugnelę Lietuvoje*.